

NOVI STARI RJEČNIK

Julije Benešić

**RJEČNIK HRVATSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA
OD PREPORODA DO I. G. KOVAČIĆA
svezak 13; S – SPUŽVAST**

Zagreb, HAZU, 2013., ur. Milan Moguš, Anja Nikolić-Hoyt, Josip Vončina

Julije Benešić (Ilok, 1. ožujka 1883. – Zagreb, 19. prosinca 1957.) jedan je od onih pregalaca u hrvatskoj kulturnoj povijesti koji su se okušali u nizu značajnih poslova, pa ga poznajemo kao nastavnika, kazališnoga kritičara i intendanta, pisca i prevoditelja. Posebno valja istaknuti njegovu vezu s poljskim jezikom i književnosti tako da je bio lektor poljskoga jezika, autor gramatike hrvatskoga jezika na poljskom i hrvatsko-poljskoga rječnika. Ipak, u hrvatskoj je leksikografiji zlatnim slovima upisan kao autor rječnika hrvatskoga književnog jezika, koji je ostavio nedovršenim.

Valja se podsjetiti da do vremena u kojemu je Benešić djelovao hrvatska leksikografija baštini dugi niz dvojezičnih i višejezičnih rječnika s hrvatskom sastavnicom, ali mali broj jednojezičnih hrvatskih rječnika. Zapravo, samo dva.

Jedan je Akademijin rječnik, koji se počeo objavljivati nekoliko godina prije Benešićeva rođenja (1880. godine), ali nije za Benešićeva života bio dovršen. (Kako ni do danas nisu izdane najavljene dopune i ispravci, Akademijin se rječnik samo uvjetno može nazvati potpuno objavljenim. U tome je kontekstu dobro se podsjetiti kritike Riječanina Frana Pilepića iz 1880. godine o tome da će izlaženje rječnika potrajati

čak sto godina, označeno kao pretjerivanje i preuveličavanje.)

Akademijin je rječnik povijesni rječnik i nije mogao ispuniti traženja svoga vremena za rječnikom suvremenoga jezika.

Stoga je drugi jednojezični rječnik – Broz-Ivekovićev *Rječnik hrvatskoga jezika* iz 1901. godine – mogao ispuniti taj zadatak. Ali nije, što je rezultat njegove vukovske književnojezične koncepcije ili preciznije – temeljen je na građi folklorne provenijencije, zanemarujući hrvatsku književnu produkciju svoga vremena. Tako oblikovan zasigurno nije bio odgovarajuća „škrinjica s leksičkim blagom”, kako se često govori o rječnicima.

Stoga je Benešićev prijedlog 1948. godine da se izradi rječnik u Akademiji bio dobro prihvaćen.

Benešić je oblikovao i pripremio rječnik čiju građu čine djela objavljena između hrvatskoga narodnog preporoda sredinom 19. stoljeća do sredine 20. stoljeća, ili kako je u naslovu navedeno: do pjesnika Ivana Gorana Kovačića. Zamislio, odredio građu iz djela 107 autora, oblikovao rječnički članak, pripremio rječnik jezika hrvatske književnosti kao svojevrsan zbornik citata – ali nije dočekaio njegovo objavljivanje. Benešić je prva obrađena slova predao već

1951. godine, do ožujka 1954. obradio je slova A – K, a zabilježeno je da je posljednja obrađena natuknica bila *serenada*. Tridesetak godina nakon Benešičeve smrti, 1985. godine, počelo je objavljivanje rječnika. Do 1990. godine bilo je objavljeno 12 svezaka, od A do RZATI. Urednik prvoga sveska A – BURKATI bio je akademik Josip Hamm, a nakon Hammove smrti 1986. godine urednici su bili akademici Milan Moguš i Josip Vončina.

Preostala ekscerpirana građa, uz slova S – Ž, čekala je svoje priređivače.

Akademik Milan Moguš inicirao je 2008. godine nastavak rada na rječniku, a voditelj je znanstvenoistraživačkoga projekta do svoje smrti u listopadu 2010. godine bio akademik Josip Vončina. Građa je iz ostavštine akademika Slavka Mihalića, koji je dugo radio na dovršavanju Benešičeva rječnika, prebačena u Zavod za lingvistička istraživanja.

U ovome kontekstu valja čitati i naše zadovoljstvo objavljivanjem trinaestoga sveska (S – SPUŽVAST) u studenome 2013. godine, koji nije samo jedan svezak u nizu svezaka nego jasan znak da se nastavlja značajan hrvatski leksikografski projekt.

Urednici su bili Milan Moguš, Anja Nikolić-Hoyt i pokojni Josip Vončina, a svezak su za tisak pripremili Ivana Filipović Petrović, Alemko Gluhak, Bojana Marković Schubert i Anja Nikolić-Hoyt.

Zbog desetljeća stanke između 12. i 13. sveska prije rječnika nalazimo dva teksta koji nam objašnjavaju pristup radu te dva popisa.

Prvi je *Predgovor*, koji je napisala urednica Anja Nikolić-Hoyt, nužan ne samo mladim čitateljima da se upoznaju s povi-

jesti rada na Benešičevu rječniku nego i starijima, da ih kroz *Kratku povijest početka* podsjeti na sve uzlete i zastoje na ovoj leksikografskoj projekti. Već je iz prvih godina života rječnika vidljivo da će biti nekih prijepora između recenzenata književnika (Dobriša Cesarić, Ivan Dončević i Gustav Krklec) i filologa (Blaž Jurišić i Mate Hraste) u koncepciji rječnika.

U tekstu *Novi pristup* autorica podsjeća da je građu 2008. godine preuzeo Zavod za lingvistička istraživanja HAZU, znanstvenoistraživačka jedinica pri Razredu za filološke znanosti HAZU. Time je i briga o daljnjem radu na rječniku prešla iz Razreda za književnost Filološke razrede, što je logično značilo i pomake s literarnoga na jezikoslovno, odnosno promjene u pristupu nastavku rada i u obradi građe.

A građa je bila u sedamdesetak kutija često teško čitljivim ili nečitljivim rukopisom ispisanih kartica. Ipak, pokazalo se da je manji problem u teškoj prohodnosti kroz težak rukopis, a veći u nepouzdanosti građe i nevjerodostojnosti bilježenja. Valjalo je provjeriti svaki zapis u navedenim tekstovima i konkretnim izdanjima, što nije bilo nimalo jednostavno. Neka su izdanja danas nedostupna, a danas uobičajenom digitalizacijom građe nisu bili obuhvaćeni tekstovi od sredine 19. do sredine 20. stoljeća kojima se Benešić služio. Dodamo li tome za hrvatsku književnost zamijećene probleme prekrajanja i preinačivanja piščeva jezika poradi „prilagodbi modernim čitateljima”, razumljivo je kakvi su veliki izazovi bili postavljeni pred urednike.

U dva poglavlja – *Novi postupci* i *Nova rješenja* – autorica najavljuje „niz novih metodoloških postupaka te sustavniji pri-

stup leksikografskoj obradi vjerodostojno zabilježenih korpusnih glosa” (Benešić 2013: IV). Tako se u 13. svesku navode svi potrebni podatci o navodima u rječničkome članku, za razliku od ranijih svezaka gdje su bila zabilježena samo prezimena autora. To je u skladu sa suvremenim leksikografskim standardima, koji teže potpunoj provjerljivosti podataka, a valja reći da su to već i ranije tražila oba filologa recenzenta Blaž Jurišić i Mate Hraste.

Razlika je u 13. svesku nastala i odlukom da se unesu definicije natuknica kratkim definirajućim glosama u skladu s uvriježenim leksikografskim uzusima, za razliku od Benešićeva stava da to nije potrebno jer čitateljima hrvatski jezik nije tuđ.

Problemi su bili vezani i uz korpusne potvrde, gdje ni širi korpus nekada nije pružao informacije o značenju pa su takva oprimjerenja bila upitna. Također je problem bio i u opisu složenih izraza, odnosno u Benešićevu „nerazlikovanju frazema od drugih višerječnih jedinica, na primjer kolokacija ili slobodnih kombinacija” (Benešić 2013: VII).

Usustavljivanja su obuhvatila grafiju i, naravno, niz tehničkih pojedinosti, što će svakako olakšati služenje rječnikom.

Na kraju autorica podsjeća da je Benešićev rječnik izrazito autorsko djelo koje nije imalo pretenzija normirati jezik nego je „vjerno svjedočanstvo vremena u kojem je nastao i u njemu sadržanih povijesnih obrazaca mišljenja i djelovanja”, ali i „odraz stilističke jedrine hrvatskoga leksika, njegove književne frazeologije, riznica oblika i poraba koje, međutim, suvremeni hrvatski jednojezičnici ne bilježe” (Benešić 2013: IX).

Slijedi tekst *O revidiranju popisa pisaca i djela iz kojih su uzimani citati* autorica Ivane Filipović Petrović i Bojane Marković Schubert, a iza kojega slijedi i *Popis* koji su priredile iste autorice. Iz uočenih nepouzdanosti navođenja bilo je očekivano da će priređivači 13. sveska detaljno revidirati popis objavljen uz prvi svezak iz 1985. godine.

Neslaganja su utvrđena između navoda u popisu i navoda na karticama, i to u naslovima djela, godinama izdanja pa čak i u imenima autora. Težeći točnosti bibliografskih podataka svaki je navod provjeren i ispravljen, a gdje nije bilo moguće biti pouzdan – izvor je morao biti izbrisan iz popisa. „Srećom”, kažu autorice „uglavnom je riječ o izdanjima koja opsegom i čestotnošću pojavljivanja citata u *Rječniku* nisu velika” (Benešić 2013: XII).

Usklađujući popis izvora i navode na Benešićevim karticama neki su naslovi dodani ili su dodane neke godine izdanja.

Valjalo je uskladiti i navode pojedinačnih pripovijedaka i cjelovitih zbirki u kojima su pripovijetke objavljene, čime je uspostavljen red u navođenju.

Na kraju se govori o načinu i teškoćama u prikupljanju izvora.

Za svakoga čitatelja rječnika veliku vrijednost ima *Popisa pisaca i djela iz kojih su uzimani citati* (str. XV – XXXIV). Uređen je moderno i informativno, kao trostupčana tablica, s prvim abecediranim stupcem u kojemu su imena autora, u drugome su stupcu bibliografski podatci (prema izvorniku), a u trećemu sadržaj. Upravo ovaj treći stupac pomaže da se nađu pripovijetke u zbirkama, jer podatak o naslovima kao npr. *Pripovijesti, Sabrane pripovijesti* ili *Izabrana djela* zaista ne govore mnogo.

Na kraju je i *Popis kratica* sa samo 18 kratica, neuobičajeno malo za današnje rječnike, ali očito dovoljno po Benešićevoj procjeni.

Ovdje sa slovom S i prijedlogom s započinje *Rječnik*, a zapravo nastavlja stranicom br. 2715, svjedočeći da je objavljeno već gotovo tri tisuće stranica od A do R. Ovaj svezak završava stranicom 3103.

Predstavljati rječnik navođenjem rječničkih članaka odveo bi nas u ovome prikazu daleko, a ipak bi ostao samo izbor predstavljača. Važnijim nam se činilo opisati promjene u radu na nastavku priređivanja novih svezaka Benešićeva rječnika.

Ali, da ipak ne ostanemo bez uvida u bar nekoliko natuknica, izdvajamo sljedećih pet imenica ženskoga roda:

„**slonidba**, f. *deklinacija*”

Pridavnici u birokraciji imadu i svoje sklonidbe; jer stanovitim sredstvima možeš birokrata svakako skloniti – i na dobro i na zlo (*Korajac, Humoristička djela*, 1918, 18).”

„**spuštača**, f. *vozilo koje se spušta*”

Daj Bože! A kaki su to jadi? Uspinjača, dragi gosponček. Kakva uspinjača /.../ kada se eto i spušta? Spuštača je to, moj brajko, silažača i nizbrdača. (*Matoš, Oko Zagreba i po Hrvatskoj*, 1939, 19).”

„**samnja**, f. *osama* /.../”

„**sprotimba**, f. *oporba* /.../”

„**smješica**, f.

1. *dosjetka, duhovita priča* /.../

2. *komedijica* /.../”

Da, ponekad zaboravljamo da mnoge riječi imaju u djelima naših književnika nove i zanimljive uporabe, nekada i nova značenja, a na neke smo riječi zaboravili. U Benešićevu ćemo ih rječniku u navodima iz jednoga stoljeća hrvatske književnosti možda naći.

Nova rješenja u pripremi rječnika primijenjena na 13. svesku udahnula su nov život građi koja je dugo čekala svoje obrađivače, označila su novi, drukčiji rad na prikupljenoj građi, jezikoslovni nakon autorova književničkoga pristupa. Uostalom, ne smije se zaboraviti da je Benešić bio književnik, a ne filolog, te da se djelatnost još nekoliko književnika vezuje uz rječnik: nastao je na inicijativu tadašnjega potpredsjednika Akademije književnika Miroslava Krleže, među recenzentima su bila tri književnika: Dobriša Cesarić, Ivan Dončević i Gustav Krklec, predgovor prvome svesku napisao je dramatičar i putopisac Marijan Matković, a posljednji je prije stanke na rječniku radio pjesnik Slavko Mihalić.

Ostaje nam sada čekati i vidjeti kada će ugledati svjetlo dana preostali suvremeno pripremljeni svesci dugoočekivana Benešićeva rječnika, da nas dovedu do posljednje natuknice *žvrljak*.

Diana Stolac